

శ్రీ వేదాంత దేశిక ప్రణీత

గరుడదండకము

ఆంధ్రవివరణంతో

వివరణకర్త

శ్రీమాన్ డా॥ ఈ.ఏ. శింగరాచార్యస్వామి

నమ్రనివేదనము

కుంకుమాంకితవర్ణాయ కుందేందుధవళాయ చ ।
విష్ణువాహ! నమ స్తుభ్యం పక్షిరాజాయ తే నమః ॥

"వైకుంఠే తు పరే లోకే శ్రియా సార్ధం జగత్పతిః, ఆస్తే విష్ణు రచింత్యాత్మా భక్తై ర్భాగవతై స్సహ" అనునట్లు భగవానుడగు శ్రీమన్నారాయణుడు లక్ష్మీదేవితో, నిత్యముక్తులతో కలసి దివ్యవైకుంఠనగరమున పేరోలగమును నిర్వహించుచుండును. త్రిపాద్విభూతి అనబడు పరమపదమున భగవానుని పలువురు నిత్యులు, ముక్తులును అనేక విధముల సేవించుచుందురు. నిత్యవర్గమునకు చెందిన భగవానుని సేవకులలో గరుత్మంతుడు అగ్రగణ్యుడు. కావుననే శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయమున గరుడునకు "పెరియతిరువడి" అని పేరు. ద్రావిడభాషలో "అడి" అనగా దాసుడు అని, పాదములు అని అర్థములు కలవు. భగవానుని పాదములను మోయుచు ఎల్లప్పుడు వాహనమగుటచే, ఆ స్వామికి పలు విధములైన సేవలను చేయు దాసుడగుటచే ఈ పేరు గరుడునకు వచ్చెనని పెద్దలందురు. "పెరియ" అనగా పెద్ద అని అర్థము. భగవానుని పాదములను మోయు భాగ్యము శ్రీరామావతారసందర్భమున హనుమానునికి మాత్రము కల్గెను. కాని, గరుత్మంతునకు ఆ అదృష్టము నిత్యము కలదు. కావున ఈ విశేషణము అతనియందు మిక్కిలి సార్థకము అని అభిజ్ఞుల వివరణము.

ఈ పరమభక్తునకు అన్వర్థములైన పలు పేర్లు కలవు. గరుత్మత్, సుపర్ణ శబ్దములు ఇతని రెక్కల శక్తిని తెలుపును. గరుడశబ్దము జ్ఞానానుష్ఠానములను వచించును. పక్షీంద్రశబ్దము ఇంద్రసామ్యమును తెలుపును. పన్నగాశనుడను పేరు సర్పములకు శత్రువు అనుటను తెలియజేయును. వైనతేయుడు అనుట వినతాసుతత్వమును సూచించును. ఆ యా పేర్లలోని స్వారస్యములు వ్యాఖ్యలో యథావకాశముగా ప్రస్తుతములు. **"సుష్ఠు పారం నయతీతి సుపర్ణః"** అనుచు విష్ణుసహస్రనామములోని సుపర్ణశబ్దమునకు భట్టరుచేసిన వివరణమును గరుడుని యందును అన్వయింపవచ్చును. భగవానుడు భక్తులను పరమపదమునకు గరుడునిపై నిడికొని కొనిపోవుననికదా ప్రసిద్ధి! **"వారిజవిలోచన! మదంతిమదశాయాం క్లేశవివశీకృత సమస్తకరణాయామ్, ఏహి రమయా సహ శరణ్య! విహగానాం నాథ మధిరుహ్య నరసింహ! నరసింహ!"** అని కదా పూర్వాచార్య ప్రార్థన.

"పిపర్తీతి పర్ణమ్ -పౄ పాలన పూరణయోః" అని, **"ప్రృణతి ఇతి పర్ణమ్ - ప్రృణ ప్రీణనే"** అనియు పర్ణశబ్దము అమరసుధలో వివరింపబడినది. కావున సుపర్ణుడనుటకు భక్తులను పాలించువాడని, భగవానుని ఆశను పూరించువాడని, భగవానుని, భక్తులను సంతోషింపచేయువాడనియు అర్థములను చెప్పవచ్చును. అట్లే, విష్ణురథ నామస్వారస్యము వ్యాఖ్యలో తెలుపబడినది.

భగవద్యామునులు స్తోత్రరత్నమునందు- **"దాస స్సఖా వాహన మాసనం ధ్వజో య స్తే వితానం వ్యజనం త్రయీమయః"** అనుచు భగవానునకు దాసుడై, సఖుడై, వాహనమై, ఆసనమై, ధ్వజమై, మేలుకట్టై, విసనకర్రయై- ఇంకనూ పలు విధముల గరుడుడు సేవచేయు ననిరి. ఈ సూక్తిని ఆచార్యులు వ్యాఖ్యానించిన తీరు అత్యద్భుతము. అదలి విశేషములు కొలదిగా ప్రస్తావింపబడుచున్నవి.

దాసః :- స్వామికి అతిశయమును కల్గించుట అను శేషత్వము సార్థకమగుట దాసత్వములోనే. శేషత్వము అచేతనమునకును ఉండవచ్చును. కాని, దాసత్వము మాత్రము చేతనునకే సాధ్యము. సఖిత్వము మొదలగు స్థితులయందును స్వాభావికమైన దాసత్వము అనువర్తించును. **"లోకనాథస్య రామస్య సఖా దాసోఽస్మి రావణ"** అను శ్రీరామాయణ సూక్తి ఇందులకు ప్రమాణము - అని దేశికుల సూక్తి. అట్టి దాసులలో ముఖ్యుడు గరుడుడు.

సఖా :- గరుడుని సఖిత్వము 'సఖే రాఘవ ధర్మజ్ఞ" ఇత్యాది శ్రీరామాయణ సూక్తిలో స్పష్టము. ఇట్టి సఖిత్వము కాదాచిత్కము, అభినయప్రయుక్తము - అని దేశికులు వ్యాఖ్యానించిరి. సఖిత్వ మనుటకు సమానచిత్తవృత్తిత్వము, అనగా ఒకే విధమైన అభిప్రాయమును కల్గియుండుట అనియు చెప్పవచ్చును. జగద్వ్యాపారములలో ఈశ్వరుడు తనతో సంప్రదించు గొప్పతనమును కల్గినవాడు గరుడుడు - అని కృష్ణసూరి ఇచట వ్యాఖ్యానించిరి. **"సమానం ఖ్యాయతే ఇతి సఖా"** అను వ్యుత్పత్తి ఇచట వివక్షితము.

ఆసనమ్ :- ఏ కార్యము లేనపుడు ప్రభువు సింహాసనముపై కూర్చుండి సేదదీరునట్లు స్వామి తన వైభవమునకు తగిన విధముగా గరుడుని ఆసనముగా చేసికొని కూర్చుండును. "గరుడాసనా" అని లక్ష్మీసహస్రనామస్తోత్రమున గల నామమును బట్టి గరుడుడు లక్ష్మీదేవికి ఆసనమగును అని తెలియుచున్నది. అనగా- దివ్యదంపతులకి ఇద్దరికిని అతడు ఆసనమేకదా ! **"శయ్యాసనం వాహనం వేదాత్మా విహగేశ్వరః"** అని స్తోత్రరత్నసూక్తి.

ధ్వజః :- భగవానుడు వేంచేయుటకు ముందే ఆ స్వామి రాకను భక్తులకు తెలియజేయు, ప్రీతిహేతువైన ధ్వజము గరుడుడు. భగవానుని రక్షకత్వమునకు హేతువు, సూచకమును అనియు చెప్పవచ్చును.

వాహనమ్ :- ఆశ్రితుల ఆపదలలో వారిని రక్షించుటకు స్వామిని కొనివచ్చి సహాయపడు వాహన మితడు. భగవానుడు గరుడుని అధిరోహించుటకు రమణీయము లైన హేతువులను కొన్నిటిని ఆచార్యులు తెలిపిరి. గరుడుని కైంకర్యమనోరథము తీరుటకు, గరుడుని అధిరోహింపవలెను అను స్వామి ఆశ తీరుటకు, అతనిని అధిరోహించిన స్వామిని సేవింపవలెను- అను భక్తుల ఆశ సఫలమగుటకు, ఆశ్రితుల రక్షణముకొరకును. భగవానుడు అధిరోహించుట స్వామియొక్క వేదప్రతిపాద్యత్వము నకు చిహ్నము. కావుననే గరుడ వాహనోత్సవమునకు లోకమున అంతటి ప్రశస్తి కలదు. మఱియు, బంగారు వన్నె కల గరుడునిపై నీలమేఘవర్ణుడగు స్వామి ఉన్నపడు **"సువర్ణపృష్ఠే ప్రబభౌ శ్యామః పీతాంబరో హరిః, కాంచనస్య గిరేః శృంగే సతటిత్తోయదో యథా", "పొన్మలైయిన్ మీమిశై క్కార్ముకిల్ పోల"** అను విధముగా మేరుపర్వతముపై నీలమేఘము అమరియున్నట్లు శోభిల్లుటయు ఇంతటి ప్రసిద్ధికి వేఱొక కారణము.

వితానమ్ :- "విసతై శిఱువన్ శిఱకెన్నుమ్ మేలాప్పిన్ కీళ్ వరువాన్" అనునట్లు ఆతపవర్షనివారణముగ గరుడుడు స్వామిని సేవించును. "**గరుడం చ దదర్శోచ్చైరంతర్ధానం గతం ద్విజః, కృతచ్ఛాయం హరే ర్మూర్ధ్ని పక్షాభ్యాం పక్షిపుంగవమ్**" అనుచు పరాశరమహర్షి విష్ణుపురాణమున పల్కిరికదా !

వ్యజనమ్ :- తనను అధిరోహించి భగవానుడు పయనించునపుడు చామరములవలె ఱెక్కలతో వీచి సేవించును. **"తిరునెడున్దాణ్డకమ్"** అను పరకాలసూరి ప్రబంధములోని ఆఱవ పాశురమున గల **"అమ్ శిఱైప్పుళ్"** అను ప్రయోగమును ఆచార్యులు వ్యాఖ్యానించుచు స్వామి తనపై అధిరోహించి ఊరేగునపుడు కలిగిన ఆయాసము తీరుటకై గరుడుడు తన ఱెక్కలను విసనకర్రలుగా చేసి విసరును అని పల్కుట ఇచట స్మరణీయము. అచట ప్రస్తుత స్తోత్రరత్న సూక్తిని ఉట్టంకించుటయు గమనార్హము. నరకాసురవధ సందర్భమున శ్రీకృష్ణభగవానుడు యుద్ధమున సొమ్మసిల్లినపుడు గరుడుడు తన ఱెక్కలతో వీచి, శ్రమ తీర్చెనని నాచనసోమన ఉత్తరహరివంశమున **"భుజగాంతపు ఱెక్కల కొక్కలాగునన్ తోడుగ తాళవృంతముల తూకొని చల్లని గాలి చల్లె"** అనుచు పలికెను.

ఈ రీతిలో పలు విధముల భగవానునకు సేవచేయు గరుడుని మహిమ వర్ణనాతీతము. గరుడుడు వేదస్వరూపుడు. వేదము **"వేదై శ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్యః"** అనునట్లు భగవానుని తత్త్వమును నిరూపించును. కావున అందు స్వామియొక్క స్వరూపరూప గుణవిభూతులు ప్రతిఫలించును. అట్లే గరుడుని యందును స్వామి స్వరూపరూపగుణవిభూతులు ప్రకాశించును. కావున అతడు తనకెదురుగానున్న వస్తువుల రూపమును తనయందు ప్రతిఫలింపచేయు స్వచ్ఛమైన దర్పణమువంటివాడు. ఇట్టి గరుడునియందు శ్రీరంగనాథుడు తన స్వరూపరూపాదులను దర్శించుచు, మురియుచున్నాడు- అని భట్టరు శ్రీరంగరాజస్తవపూర్వశతకమున మనోహరముగా వర్ణించిరి.

గరుడుని జన్మవృత్తాంతము పరమాద్భుతము. వ్యాఖ్యానములలో అది ప్రస్తుతింప బడుటచే ఇచట ప్రస్తావింపబడుటలేదు. గరుడుడు పుట్టినపుడు అతని దివ్యతేజో విశేషము చూచి దేవతలందరు అగ్నియే అని భ్రమించిరి. అతని తేజస్సు అంత గొప్పది. అతడు మహాకాయులైన గజకచ్ఛపములను అవలీలగా మోసిన బలశాలి. కావుననే గరుడుడను పేరు అతనికి కల్గెనని భారతము పేర్కొనుచున్నది. ఇతడు మాతృదాస్యమును పోగొట్టుటకై స్వర్గమునకు పోయి అమృతమును సాధించి తెచ్చి మహాసాహసి. వజ్రాయుధ ప్రహారమును సైతము లక్ష్యము చేయని మహా శక్తిమంతుడు. దేవలోకముననున్న గంగానది పాతాళమువరకును ప్రవహించుటలో కారణభూతు డితడు. దేశికులు గరుడుని భగవానుని సన్నాహరూపిగా పల్కిరి.

గరుడుడు ప్రతిష్ఠింపబడని విష్ణ్వాలయములు ఉండవు. స్వామి బ్రహ్మోత్సవ ములు గరుడాత్మకమైన ధ్వజపటారోహణముతో ప్రారంభమై, దాని అవరోహణ ముతో పూర్తి అగును. శ్రీరంగము, తిరుపతి, అహోబిలము, తిరునారాయణ పురము (మేల్కోటై) మొదలగు పలు క్షేత్రములతో గరుడునకు అవినాభావసంబంధము కలదు - అని పురాణములు తెలుపుచున్నది. శ్రీరంగములోని ప్రాకారమండ పాదులన్నియు గరుడాత్మకములేనని భట్టరు వర్ణించిరి. పూర్వము తిరుపతి నగరము గరుడాకారమున నిర్మింపబడెనని పెద్దలందురు. గరుడోపాసన వలన సర్ప, దుష్టజంతు పీడలు, సకలారిష్టములు తొలగుటయేకాక సర్వశుభములు కలుగును.

ఇట్టి గరుత్మంతుని స్తుతించు పలు స్తోత్రములలో దేశికకృతములైన గరుడ దండకము, గరుడపంచాశత్ అను రెండు స్తోత్రములు కలవు. వీనిలో మొదటిది దండకమను విశిష్టమైన ఛందస్సులో కూర్పబడినది. కమనీయమైన ఈ స్తుతికి భారద్వాజ రాజగోపాలాచార్యకృతమైన విపులవ్యాఖ్య సంస్కృతమున కలదు. దేశికులు ఈ దండకమును సంకల్పసూర్యోదయము అను తమ నాటకమునందు యథాతథముగా గైకొనిరి. అందుచే సంకల్పసూర్యోదయవ్యాఖ్యాతలచేకూడ ఈ దండకము వ్యాఖ్యానింప బడినది. వీనిలో శ్రీభాష్యనారాయణ వ్యాఖ్య ఇంతవరకు ప్రచురింపబడలేదు. మిగిలిన పూర్వము ప్రచురింపబడినను ప్రస్తుతము దుర్లభములు. ఈ వాఖ్యానములను అన్నిటిని దృష్టిలో ఉంచుకొని ప్రస్తుతం రచింపబడిన టీకా వివరణలను సాహిత్య మర్మజ్ఞులు, ఆస్తికులు ఆదరిస్తారని నమ్ముతున్నాను.

ఇట్లు, నివేదించు
సహృదయ నియోజ్యుడు
ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

గరుడదండకము

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥

నమః పన్నగనద్ధాయ వైకుంఠవశవర్తినే ।
శ్రుతిసింధుసుధోత్పాదమందరాయ గరుత్మతే ॥

(1) గరుడ మఖిలవేదనీడాధిరూఢం, ద్విషత్పీడనోత్కంఠితాకుంఠవైకుంఠ పీఠీకృతస్కంధ మీడే స్వనీడాగతిప్రీతరుద్రాసుకీర్తి స్తనాభోగగాఢోపగూఢం, స్ఫురత్కంటకవ్రాతవేధవ్యథా వేపమానద్విజిహ్వాధిపాకల్పవిష్పార్యమాణ స్ఫటావాటికా రత్నరోచిశ్ఛటారాజినీరాజితం, కాంతికల్లోలినీరాజితమ్.

(2) జయ గరుడ!, సుపర్ణ!, దర్వీకరాహార!, దేవాధిపాహారహారిన్!, దివౌకస్పతిక్షిప్త దంభోళిధారాకణాకల్ప! కల్పాంతవాతూలకల్పోదయానల్ప వీరాయితో ద్యచ్చమ త్కార! దైత్యారిజైత్రధ్వజారోహనిర్ధారితోత్కర్ష! సంకర్షణాత్మన్! గరుత్మన్! మరు త్పంచకాధీశ! సత్యాదిమూర్తే! న కశ్చిత్ సమ స్తే నమ స్తే పున స్తే నమః.

(3) నమ ఇద మజహత్సపర్యాయ, పర్యాయనిర్యాత పక్షానిలాస్ఫాలనో ద్వేలపాథో వీచీచపేటాహతాగాధపాతాళ భాంకారసంక్రుద్ధ నాగేంద్ర పీడాసృణీ భావ భాస్వన్నఖ శ్రేణయే, చండతుండాయ, నృత్యద్భుజంగభ్రువే, వజ్రిణే దంష్ట్రయా, తుభ్య మధ్యాత్మవిద్యా విధేయా విధేయా భవద్దాస్య మాపాదయేథాః దయేథాశ్చ మే.

(4) మనురనుగతపక్షివక్త్రస్ఫురత్తారక స్తావక శ్చిత్రభానుప్రియాశేఖర స్త్రాయతాం న స్త్రివర్గాపవర్గప్రసూతిః పరవ్యోమధామన్! బలద్వేషి దర్పజ్వలద్వాల ఖిల్య ప్రతిజ్ఞావతీర్ణ! స్థిరాం తత్త్వబుద్ధిం పరాం భక్తిధేనుం జగన్మూలకందే ముకుందే మహానందదోగ్ధ్రీం దధీథా ముధాకామహీనా మహీనా మహీనాంతక!

షట్త్రింశత్గణచరణో నరపరిపాటీనవీనగుంభగుణః ।
విష్ణురథదండకోఽసౌ విఘయతు విపక్షవాహినీ వ్యూహమ్ ॥

విచిత్రసిద్ధిద స్సోఽయం వేంకటేశవిపశ్చితా ।
గరుడధ్వజతోషాయ గీతో గరుడదండకః ॥

వేదాంతదేశికప్రణీతము

గరుడదండకము

హృద్యార్థదీపికావ్యాఖ్య

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥

నమః పన్నగనద్ధాయ వైకుంఠవశవర్తినే ।
శ్రుతిసింధుసుధోత్పాదమందరాయ గరుత్మతే ॥

పన్నగనద్ధాయ = సర్పములచే బద్ధమైనవాడు (అలంకరింపబడినవాడు), వైకుంఠవశవర్తినే = విష్ణువుయొక్క అధీనమున నుండువాడు, శ్రుతిసింధు = వేదములు అను సముద్రమునుండి, సుధ + ఉత్పాద = అమృతము పుట్టుటలో, మందరాయ = మందరపర్వతమువంటివాడు అగు (మందరపర్వతపక్షమున క్రమముగా దారముగా చేయబడిన వాసుకిచే బంధింపబడినది, భగవానుడగు విష్ణువును ఆధారముగా కల్గినది అని అర్థము), గరుత్మతే = అందమైన రెక్కలను గల గరుత్మంతునకు, నమః = నమస్కారము.

భగవద్రామానుజులకు పిమ్మట విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమును ప్రచార మొనర్చిన మహనీయులగు ఆచార్యులలో వేదాంతదేశికులు అగ్రగణ్యులు. శ్రీవేంకటేశ్వరుని ఘంటావతారులుగా ప్రసిద్ధిచెందిన వీరు ఆ స్వామి పేరున వేంకటనాథులుగా పిలువబడిరి. తమకు మేనమామ అగు అప్పుళ్ళార్ (ఆత్రేయ రామానుజాచార్యుల వారు) సన్నిధిలో సకలశాస్త్రములను అభ్యసించిరి. శ్రీరంగనాథుడు స్వయముగా వీరికి వేదాంతదేశికులను బిరుదమును, శ్రీరంగనాయకి సర్వతంత్రస్వతంత్రులను బిరుదమును అనుగ్రహించిరి. మహాత్ములగు విద్వాంసులును వీరిని కవితార్కిక సింహ మను బిరుదముతో సమ్మానించిరి. వీరు రచించిన కృతులు సంఖ్యలోనే కాక విషయవైవిధ్యములోకూడ నిరూపమానమైనవి. వానిలో పలు స్తోత్రములును కలవు. అట్టి స్తోత్రములలో గరుడదండకమను ప్రస్తుతస్తోత్ర మొకటి. భగవానునకు

గమనిక : ద్రావిడ వర్ణమాలలోని 'ழ' అనే అక్షరాన్ని తెలుగులోని 'ళ' అక్షరంతో సమానంగా, 'ற்ற' అనే సంయుక్తాక్షరాన్ని 'ట్ర' అనే సంయుక్తాక్షరంతో సమానంగా, 'ற' అనే అక్షరాన్ని 'ఱ' అనే అక్షరంతో సమానంగా ఉచ్చరించవచ్చును.

కల పరివారములో "పెరియతిరువడి"గా ప్రసిద్ధి చెందిన గరుత్మంతుని దండక మను ఛందోవిశేషప్రక్రియద్వారా స్తుతించుట ఇందలి విషయము.

ఈ స్తోత్రమును దేశికులు రచించుటకు గల కారణమును సంస్కృత వ్యాఖ్యాత ఇట్లు వివరించెను. కాంచీపురమున శ్రీదేశికులు నివసించు కాలమున ఒకానొక సమయమున దేశికుల ప్రసిద్ధిని చూచి సహింపలేని కొందు వ్యక్తులు అహంకారి అగు ఒక పాములవానిని ప్రోత్సహించి, అతనిని దేశికులపైకి పంపిరి. అతడు తనవద్దగల భయంకరవిషసర్పములను దేశికులపై ప్రయోగించెను. అపుడు దేశికులు గరుడుని ధ్యానించి, తదనుగ్రహమువలన ఆ సర్పములను, పాముల వానిని నిగ్రహించి, తమనట్లు అనుగ్రహించిన గరుడుని ఒక శ్లోకముతో కూడిన దండకముతో స్తుతించిరి.

మణిప్రవాళవ్యాఖ్యాత వివరణమున కొంచెము భేదము కనుపించుచున్నది. శత్రువులచే పంపబడిన సర్పజీవి తనవద్దగల విషసర్పములను ప్రయోగించినను అవి దేశికులను చేరలేకపోయినవి. అపుడతడు శంఖపాలుడను అత్యంత శక్తివంతమైన సర్పమును దేశికులపై ప్రయోగింపగా, ఆ సర్పము తనను సమీపించుటను చూచిన దేశికులు రక్షణకొఱకు గరుడుని ప్రస్తుత దండకరూప మున స్తుతించిరి. తత్ఫలితముగా గరుడుడు ప్రత్యక్షమై ఆ శంఖపాలుని పట్టి కొనిపోయెను. దానిని చూచిన సర్పజీవి భయభ్రాంతుడై, దేశికుల పాదములపై పడి క్షమింపవేడెను. పరుల ప్రోత్సాహమువలన తానట్లు చేసితినే కాని, స్వయముగా కాదని, తన జీవితమునకు ఆధారమగు ఆ సర్పమును తనకు మరల అనుగ్రహింపవలసినదని ప్రార్థించెను. దేశికులు అతనిపై దయ చూపి, మరల గరుడుని ప్రార్థించి, శంఖపాలుని అతనికి తిరిగి ఇచ్చిరి.

దేశికులు తాము చేయదలచిన దండకస్తుతి నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తము అగుటకై గరుడునకు నమస్కరించుట ప్రస్తుతశ్లోకములోని విషయము. ఇందు కవి గరుడుని మందర పర్వతమునగా రూపించుట విశేషము.

సర్పములచే అలంకరింపబడినవాడు, భగవానుని అధీనమున నున్నవాడు అగు గరుడుడు వాసుకి అను త్రాటిచే చుట్టబడిన, కూర్మరూపి అగు భగవానుని ఆధారముగా గల మందరపర్వతమువలె నున్నాడు. మందరపర్వతము పాల సముద్రము నుండి అమృతము పుట్టుటకు కారణమైనట్లే, వేదములను క్షీర సముద్రమునుండి అమృతమువంటి అర్థవిశేషములు ప్రకాశించుటకు గరుడుడు కారణము. అట్టి మహిమ గల గరుడునకు నమస్కారము.

గరుడుని మందరపర్వతముతో రూపించుటకు అనుగుణముగా కవి శ్లోకములోని మొదటి పాదమున రెండు శ్లిష్ట విశేషణములను ప్రయోగించిరి.

(పన్నగనద్ధాయ) - పన్నగమనగా పాము అని, నద్ధ మనగా చుట్టబడినది అని అర్థము. సర్పభూషితుడని భావము. గరుడునకు కర్కోటక, పద్మ, మహాపద్మాది సర్పములు భూషణము లనుటను **"వామే వైకుంఠశయ్యాఫణి పతికటకో....."** ఇత్యాది గరుడపంచాశత్ శ్లోకమున దేశికులు అభివర్ణించిరి. పాంచరాత్రమును **"అనంతో వామకటకో యజ్ఞసూత్రం తు వాసుకిః, తక్షకః కటిసూత్రం తు హారః కార్కోటక స్తథా, పద్మో దక్షిణకర్ణే తు మహాపద్మ స్తు వామతః, శంఖః శిరఃప్రదేశే తు గుళిక స్తు భుజాంతరే, ఏతై రష్టవిధై ర్నాగైః భూషితం భుజగోత్తమైః"** అని తెల్పినది. మందరపర్వతపక్షమున సర్పముచే చుట్టబడినది- అని అర్థము. దేవతలు, రాక్షసులు పాలసముద్రమును చిలుకుటకై మందర పర్వతమును కవ్వముగా, వాసుకి అను సర్పరాజును దారముగా చేసికొనిన పౌరాణికగాథ ఇచటి స్మరణీయము. **"మంథానం మందరం కృత్వా యోక్త్రం కృత్వా చ వాసుకిమ్"** అను సుప్రసిద్ధ శ్లోక మిచట స్మరణార్హము.

(వైకుంఠవశవర్తినే) **"విగతా కుంఠా నాశః అస్య, వికుంఠం జ్ఞానం స్థానం వా అస్తి స్వరూపత్వేన ఆశ్రయత్వేన వా అస్య, యద్వా, కుంఠానాం జీవానామ్ అయం నియంతా జ్ఞానదో వా"** అని అమరసుధ వైకుంఠశబ్దమును నిర్వచించుచున్నది. ఇట్లు సమస్తజీవులకు నియంతయు, జ్ఞానప్రదాయకుడును అను అర్థ మిచ్చు వైకుంఠ శబ్దముయొక్క ప్రయోగము ఇచటి సాభిప్రాయకము అనవచ్చును. **"సర్వేషాం సంశ్లేషయితృతయా వికుంఠానాం విగతసంశ్లేషవిఘాతానామ్ అయ మితి వైకుంఠః"** అని నిరుక్తము ఈ శబ్దమును నిర్వచించినది. గరుడుడు భగవానుని అధీనమునుండు స్వభావమును కలవాడు అనుటను **"వర్తినే"** అను పదములోని **"ఇన్"** ప్రత్యయము తెలుపును. **"దాస స్సఖా వాహన మాసనం ధ్వజో య స్తే వితానం వ్యజనం త్రయీ మయః"** అను శ్రీయామునసూక్తి చొప్పున గరుడుడు భగవానునకు వశుడై, దాసుడై, సఖుడై, వాహనమై, ఆసనమై, ధ్వజమై, మేలుకట్టై, విసనకఱ్ఱయై మారి సకలవిధసేవలను సర్వకాలములయందు చేయును కదా!

మందరపర్వతపక్షమున భగవానుని ఆశ్రయముగా గల స్థితిని కలదని భావము. మందరపర్వతము బరువువలన పాలసముద్రములో మునిగిపోవుటను చూచిన దేవతలు భగవానుని సహాయపడవలసినదిగా ప్రార్థింపగా, స్వామి కూర్మ

రూపమును దాల్చి, తన వీపుపై మందరపర్వతమును ధరించి, దానిని సముద్రమున మునగ కుండునట్లు చేసెను. ఆ ఉదంత మిచట వివక్షితము. **"ప్రవివేశాథ పాతాళం మంథానః పర్వతోఽనఘ, తతో దేవాః సగంధర్వాః తుష్టువుః మధు సూదనమ్", "శ్రుత్వా హృషీకేశః కమఠం రూప మాస్థితః, పర్వతం పృష్ఠతః కృత్వా శిశ్యే తత్రోదధౌ హరిః"** అను శ్రీరామాయణవచనము ఇచట స్మరణీయము. అంతియేగాక, సముద్రమున మందరపర్వతభ్రమణమును భగవదధీనమేనని ఇచట ధ్వనించుచున్నది. **"మందరాద్రే రధిష్ఠానం భ్రమతోఽభూ న్మహామునే!"** అని విష్ణుపురాణము తెలుపుచున్నది.

(శ్రుతిసింధు ..... మందరాయ) - గరుడుని పర్వముగా రూపించినట్లే వేదము లను సముద్రముగా కవి రూపణము చేసిరి. దీనివలన వేదార్థములు అమృతము వలె స్వాదువులు, సుమనోభోగ్యములను విశేషము ధ్వనించుచున్నది. ఇంకను పలు విధములైన సామ్యములను ఇచట చెప్పనగును. సముద్రములోని లోతు తెలియనట్లే, వేదములు అర్థములోని లోతును తెలియరానిది. సముద్రము అవధి లేనిదైనట్లే, వేదములును **"అనంతా వై వేదాః"** అనునట్లు అపరిమితములు. **"శ్రూయతే నిత్యమ్"** అను వ్యుత్పత్తివలన వేదముయొక్క అవిచ్ఛిన్నత్వము సూచితము. ఈ గుణము సింధువునకు కలదు. గరుత్మంతుని మందర పర్వతముగా నిరూపించుటవలన, జ్ఞానమును సుధగా నిరూపించుటవలన భగవానుడు గరుత్మంతునిద్వారా వేదాంత జ్ఞానమును లోకమున ప్రవర్తింప చేసెనని ధ్వనించుచున్నది.

(మందరాయ) - కవ్వముగా నున్న మందరమని తాత్పర్యము.

(గరుత్మతే)- ఱెక్కలను కలవాడను అర్థము సామాన్యమైనది. ఇచటి ప్రశంసార్థక మైన **"మతుప్"** ప్రత్యయమువలన అతిశయమును తెలియుచున్నది. **"భూమ నిందాప్రశంసాసు నిత్యయోగేఽతిశాయనే, సంసర్గేఽస్తి వివక్షాయాం భవంతి మతుబాదయః"** అను సూక్తి ఇచట స్మరింపతగినది. మఱియు, గరుత్మత్ శబ్దము వలన **"సుపర్ణోఽసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిరః"** ఇత్యాదిగా శ్రుతులయందు వర్ణింప బడిన వైభవము స్మారిత మగుచున్నది. ఆంధ్రమహాభారతములోని ఆదిపర్వమునను **"ఆతతపక్షమారుతరయః ప్రవికంపిత ఘూర్ణితాచలవ్రాతమహోర్ణ వుండు"** ఇత్యాదిగా గరుత్మంతుని ఱెక్కల శక్తి వర్ణింపబడుటను గమనింపనగును. **"గిరతి గగనమ్ ఇతి గరుత్, గౄ-నిగరణే"** అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి ఆకాశమును

గ్రసించునది - అను అర్థమును గరుచ్ఛబ్ద మిచ్చును. అట్టి శక్తి ఒక్క గరుత్మంతుని రెక్కలకే కలదు. మరియు వజ్రాయుధము దెబ్బకుకూడ చలింపనివి కదా ఆ ఱెక్కలు. **"ఉభాభ్యా మేవ పక్షాభ్యాం యథా ఖే పక్షిణాం గతిః, తథైవ జ్ఞానకర్మభ్యాం ప్రాప్యతే పురుషోత్తమః"** అను సూక్తివలన తత్త్వజ్ఞాని అను పక్షికి గల రెండు ఱెక్కలు జ్ఞానము, కర్మము- అని తెలియుచున్నది. వేదాత్మకుడగుటచే గరుడుని జ్ఞానవైభవము, భగవానునకు అన్ని విధముల సేవ చేయు దాసులలో అగ్రగణ్యుడగుటచే కైంకర్యవైభవమును స్పష్టము. ఇట్లు ఈ విధముగా కూడ గరుడుడు ప్రసస్తమైన రెక్కలను గలవాడు. కావుననే తన రెక్కలనిన గరుత్మంతునకు మిక్కిలి ఇష్టమట. **"తార్క్ష్యపక్షతివదస్య వల్లభామ్"** అని పరాశరభట్టర్ పల్కిరికదా! పూర్వము పర్వతము లన్నిటికి రెక్కలుండెడివి. ఈ విధముగా కూడ మందరపర్వతము గరుత్మంతులమధ్య సామ్యము కలదు. ఇట్లు గరుత్మత్ శబ్దము శ్లిష్టమగుటచే విశేష్యమును శ్లిష్టము.

(నమః) ఈ పదము స్తోత్రకర్తచే వివక్షితమగు ఆకించన్య, అనన్యగతిత్వాది స్వరూపపూర్తిని తెలుపును. భాగవతములోని **"ద్వ్యక్షరస్తు భవేత్ మృత్యుః త్ర్యక్షరం బ్రహ్మణః పదమ్, మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుః న మమేతి చ శాశ్వతమ్"** అను సూక్తి ఇచట స్మరణీయము. పైన వర్ణింపబడిన వైభవమును కల గరుత్మంతుని ఇష్టార్థసిద్ధి కొఱకు నమస్కరింతునని తాత్పర్యము. ఇచటి ఇష్టార్థసిద్ధి పారమార్థికమే, భౌతికము కాదు. నమశ్శబ్ద ప్రయోగముద్వారా దేశికులు ఈ స్తోత్రప్రారంభములో మంగళా చరణమును చేసినట్లయినది. దీనివలన **"మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాం తానిచ శాస్త్రాణి ప్రథంతే"** ఇత్యాది శాస్త్రమర్యాద పాటింపబడినట్లయినది.

ఈ శ్లోకమున మందరపర్వతముగా గరుత్మంతుని రూపించుట సముద్రముగా వేదములను రూపించుటపై ఆధారపడుటచే సమస్తవస్తు విషయకమైన సావయవ రూపకాలంకారము కలదు. శ్రుత్యర్థము అమృతముగా నిగీర్యాధ్యవసిత మగుటచే రూపకాతిశయోక్తియు కలదు. ఈ అతిశయోక్తివలన పైన పేర్కొనబడిన రూపకము అనుప్రాణితమగుచున్నది. కావున ఈ రెండింటి యొక్క సంకరము ఇందు కలదు. అంతియేగాక, శ్లోకమున కవికి గరుత్మంతునిపై గల భక్తిరూపము ధ్వనించుటచే భావధ్వనియు కలదు. వృత్తము పథ్యావక్త్ర మను అనుష్టుప్ భేదము. **"యుజో ర్జ్యేన సరిద్భర్తుః పథ్యావక్త్రం ప్రకీర్తితమ్"** అని లక్షణము.

మణిప్రవాళవ్యాఖ్యలో సర్పమువలన తమకు ఎట్టి ఆపద రాకుండుటకై కవి **"పన్నగనద్ధాయ"** అని, ఆ సర్పములు తమను స్పృశించినను విషమువలన ఎట్టి అపాయము ఏర్పడకుండుటకై **"సుధోత్పాదమందరాయ"** అనియు దేశికులు పల్కెరని తెలుపబడినది.

(1) గరుడ మఖిలవేదనీడాధిరూఢం, ద్విషత్పీడనోత్కంఠితాకుంఠవైకుంఠ పీఠీకృతస్కంధ మీడే స్వనీడాగతిప్రీతరుద్రాసుకీర్తి స్తనాభోగగాఢోపగూఢం, స్ఫురత్కంటకవ్రాతవేధవ్యథా వేపమానద్విజిహ్వాధిపాకల్పవిష్ఫార్యమాణ స్ఫటావాటికా రత్నరోచిశ్ఛటారాజినీరాజితం, కాంతికల్లోల్లినీరాజితమ్.

అఖిలవేద = సమస్తవేదములు అను, నీడ +అధిరూఢం = గూటిలో నివసించు, ద్విషత్పీడన = శత్రువులను పీడించుటలో, ఉత్కంఠిత = మిక్కిలి ఆసక్తిని కల, అకుంఠ= అడ్డు లేని సామర్థ్యమును కల, వైకుంఠ= విష్ణువునకు, పీఠీకృత = ఆసనముగా చేయబడిన, స్కంధం = రెండు ప్రక్కలను (పార్శ్వములను) కలవానిని, స్వనీడాగతి = తన గూటికి వచ్చుటచే, ప్రీత = సంతోషించిన, రుద్రాసుకీర్తి = రుద్ర, సుకీర్తి అను భార్యలయొక్క, స్తన+అభోగ= స్తనభారముల, గాఢ+ఉపగూఢం = గాఢమైన ఆలింగనములను కలవానిని, స్ఫురత్కంటక = స్ఫుటముగా కనపడు పులకలయొక్క, వ్రాత = సమూహము యొక్క, వేధవ్యథా = గుచ్చుకొనుటచే కల్గిన బాధచే, వేపమాన = కంపించు, ద్విజిహ్వ+అధిప = సర్పరాజులు అను, అకల్పః = ఆభరణములచేత, విష్ఫార్యమాణ = విస్తృతముగా చేయబడిన, స్ఫటావాటికా = పడగల వరుసలోని, రత్న = రత్నముల, రోచిస్ = కాంతులయొక్క, ఛటా = ప్రరోహములయొక్క, రాజి = రేఖలచే, నీరాజితం = హారతి ఇవ్వబడినవానిని, కాంతికల్లోలినీ = కాంతి అను నదిచే, రాజితం = ప్రకాశింప చేయబడినవానిని అగు, గరుడం = గరుడుని, ఈడే = స్తుతింతును.

గరుడదండక మను ఈ స్తోత్రములోని మొదటి చరణమిది. ఇందు దేశికులు గరుడుని శక్తిని, శత్రువులను సంహరించు సామర్థ్యమును, భక్తుల కష్టములను పోగొట్టు కరుణను స్తుతించుచు, తన పత్నులను ఆలింగనము చేసికొనుటచే కల్గిన ఆనందసందోహముతో నిండిన మనస్సును కలవాడగుటచే గరుడుడు తమ అభీష్టములను తీర్చుటయందు అభిముఖ్యమును కల్గియున్నాడని పల్కుచున్నారు.

గరుడుడు వేదములు అను గూటిలో నివసించువాడు. శత్రువులను సంహరించుటలో ఉత్కంఠను కల విష్ణువునకు ఆసనముగా చేయబడిన స్కంధ భాగమును కలవాడు. అతడు తమ వద్దకు వచ్చుటచే మిక్కిలి సంతోషించిన భార్యలగు రుద్రాసు కీర్తులు తమ స్తనాభోగముతో గాఢముగా ఆలింగనము చేసికొనగా అపుడు కల్గిన సంతోషమువలన గరుడునకు రోమాంచము కలిగెను. ఆ రోమాంచమువలన గరుడుని ఆభరణములవలె చుట్టియున్న సర్పరాజులకు మిక్కిలి బాధకల్గెను. అపుడు ఆ సర్పరాజులు తమ పడగలను విప్పగా అందలి రత్నములయొక్క కాంతుల వరుస గరుడునకు హారతి ఇచ్చినట్లుండెను. ఆ కాంతి ఒక నది వలె ప్రకాశించెను. అట్టి వైభవమును కల గరుడుని స్తుతింతును - అని తాత్పర్యము.

(అఖిలవేదనీడాధిరూఢమ్)- "అఖిల"- సమస్తమని అర్థము. "న ఖిలః అఖిలః" అను విగ్రహమమును చెప్పిన వేదము నశింపనిది, ప్రవాహనిత్యత్వమును కల్గినది, ఎల్లప్పుడును అధ్యయనము చేయబడునది- అను అర్థవిశేషములు స్ఫురించును. ఇచట నఞ్‌నకు తద్భిన్నత్వమును అర్థముగా గ్రహింపనగును. ఈ విశేషణమునకు సకలవేదప్రతిపాద్యుడని అర్థము. **"వేదాత్మా విహగేశ్వరః"** అని యామునులు వచించిరికదా! గరుడుని వేదాత్మకత్వమును**"వహేయం యజ్ఞాన్ ప్రవిశేయం వేదాన్", "సుపర్ణోఽసి గరుత్మాన్"** ఇత్యాది శ్రుతులు తెలుపుచున్నవి. ఇచట వేదశబ్దము వేదోపబ్రుంహణమగు పాంచరాత్రమునకును ఉపలక్షకము. ఆ శాస్త్రమున **"పక్షౌ యస్య బృహత్సామ రథంతర మపి ద్వయమ్"** ఇత్యాదిగా గరుడుని వేదరూపత్వము తెలుపబడినది. దేశికులును గరుడపంచాశత్ స్తోత్రమున **"నేత్రం గాయత్ర మూచే శ్రుతిశతశిఖరాభిష్టుతాత్మా గరుత్మాన్"** అనుచు ఈ అంశమును అనుసంధించిరి. గరుడులు పక్షిజాతికి చెందిన వారగుటచే అందుల కనుగుణముగా వేదములు గూటితో పోల్చబడినవి. అంతియే గాక, **"నితరామ్ ఈడ్యతే ఇతి నీడః"** అను నీడశబ్దవ్యుత్పత్తి వేదమునకును తగియుండుట ఇచట గమనింపతగినది. **"అఖిలవేదనీడాధిరూఢమ్"** అనుటకు **"వేదార్థభూతం, యత్ర విశ్వం భవతి ఏకం నీడ మిత్యుక్తం, భగవంత మాశ్రిత్య ఇత్యర్థః, యద్వా, సర్వజగదాశ్రయః వేదార్థరూపో భగవాన్ అధిరూఢో వాహ్యో యస్య సః ఇతి"** అని సంస్కృతవాఖ్యలో కలదు. దీనినిబట్టి వేదార్థభూతుడైన, సర్వజగద్రూపుడైన భగవానుని ఆశ్రయించినవాడు, ఆ స్వామిని మోయువాడు అనియు చెప్పవచ్చును. ఈ అర్థమున **"అఖిల, వేద, నీడ"** శబ్దములచే భగవానుడు బోధింపబడుచున్నాడు.

(ద్విషత్పీడనోత్కంఠితా ...... స్కంధం) - భగవానుడు **"దేవానాం దానవానాం చ సామాన్య మధిదైవతమ్"** అనునట్లు అందఱికిని దైవమే. కావున శత్రువు లెవ్వరు ఉండుటకు అవకాశము లేదు, అయినను, తన భక్తులపట్ల అపచార మొనర్చువారిని భగవానుడు తన శత్రువులుగా తలచును. కావుననే శ్రీకృష్ణభగవానుడు దుర్యోధను నితో **"ద్విషదన్నం న భోక్తవ్యం..... పాండవాన్ ద్విషసే రాజన్!, మమ ప్రాణా హి పాండవాః"** అని పల్కెను. ఆశ్రితులకు కల్గు బాధలను తీర్చుటలో, వారిని హింసించువారిని దండించుటలో భగవానుడు మిక్కిలి అభినివేశమును, తొందరను కల్గియుండును. సర్వశక్తి అగు భగవానునకు కూడ సహాయమొనర్చుననుటచే గరుడుని మహిమాతిశయము తెలుపబడినది. ఆ ప్రయత్నమున స్వామి గరుడుని స్కంధమును తన కాసనముగా చేసికొని పయనించును. **"ధ్వజం మే భవ సదా త్వ మేవ విహగేశ్వర!, ఉపరిష్టాత్ స్థితి స్తేఽస్తు మమ పక్షీంద్ర! సర్వదా"** అనుచు స్వామి గరుడుని స్కంధమును తనకు ఆసనముగా చేసికొనెను- అని భారతము తెలుపుచున్నది. లేక, గరుత్మంతుడే స్వయముగా తన స్కంధమును భగవానునకు ఆసనముగా చేయుననియు చెప్పవచ్చును. ఇచట **"ద్విషత్పీడనోత్కంఠితః, అకుంఠవైకుంఠ పీఠీకృత స్కంధః"** అని విశేషణో భయపదముగా అన్వయింప వీలున్నను, ఈ చరణములోని మిగిలిన విశేషణములన్నియు వ్యస్తములుగా నుండుటచే దీనినికూడ అట్లే అన్వయించుట స్వరసము. ఈ విశేషణముద్వారా కవి గరుడుని స్వాభిమతార్థ ఘటకత్వమును సూచించిరి.

ఇట్లు భగవానునకు యుద్ధయాత్రలో ఉపకరించుటకై గరుడుడు వెడలి నపుడు, తద్విరహమువలన సంతప్తలైన రుద్రాసుకీర్తులను గరుడపత్నులు విజయపూర్వముగా గరుడుడు తిరిగి వచ్చుటను చూచి ఆనందాతిశయముతో గాఢముగా స్వయముగా కౌగిలించుకొనుట, అందువలన గరుడునకు నిరతిశయ సుఖము కల్గుట అనంతర విశేషణమువలన తెలియుచున్నది.

(స్వనీడా... నీరాజితం) శ్రీరామచంద్రుడు జనస్థానమున పదునాల్గు వేల రాక్షసులను సంహరించి, తిరిగి వచ్చుటను చూచిన సీతాదేవి **"తం దృష్ట్వా శత్రుహంతారం ...బభూవ హృష్టా వైదేహీ భర్తారం పరిషస్వజే"** అనునట్లు మిక్కిలి సంతోషించినదై, భర్తను స్వయముగా ఆలింగనము చేసికొనినట్లే, ఇచటను గరుడుడు విజయోత్సాహముతో తిరిగి రాగా రుద్రాసుకీర్తులు సంతోషముతో గాఢాలింగన మొనర్చుకొనిరి. అచింతితముగ లభించిన పత్నీపరిరంభణము

గరుడునకు పులకలు కల్గించినది. గరుడునకు తన రెక్కలవలె రుద్రాసుకీర్తులను పత్నులన్నను మిక్కిలి ఇష్టము. ఈ సందర్భమున కవి కంటక శబ్దమును ప్రయోగించుట గమనింపదగినది. ఈ శబ్దము **"కంటకః .... రోమాంచే చ ద్రుమాంగే చ"** అను విశ్వనిఘంటువు ప్రకారము రోమాంచమును, ముల్లును తెలుపును. గరుడుని రోమాంచములు ముళ్లవలె గుచ్చుకొనుటచే, అతనికి ఆభరణమువలె చుట్టియున్న సర్పరాజులు బాధను పొంది, తమ పడగలను విప్పినవి. గరుడునకు సర్పములు ఆభరణములనుట ఈ స్తితిలోని మొదటి శ్లోకములోగల **"పన్నగనద్ధాయ"** అను ప్రయోగమువలన, **"వామే వైకుంఠశయ్యా"** ఇత్యాది గరుడపంచాశత్ శ్లోకమువలన తెలియుచున్నది. సర్పరాజుల పడగలలోని రత్నముల కాంతులచే గరుడునకు విజయోత్సవమున దృష్టిదోష పరిహారార్థము మంగళనీరాజనము ఇవ్వబడినదనుటచే ఇచట అతిశయోక్తి కలదని చెప్పనగును. సర్పములు ద్విజహ్వలగుట భారతములోని అమృతహరణవృత్తాంతము తెలుపుచున్నది. స్వర్గమునుండి తాను తెచ్చిన అమృతకలశమును దర్భలపై ఉంచి, గరుడుడు వెడలిపోగా, సర్పములు స్నానము చేసి, పిమ్మట అమృతమును భుజింప వలెను నియమముచే స్నానమునకై పోయిరి. ఇంతలోగా దేవేంద్రుడు వచ్చి అమృతమును తీసికొనిపోయెను. అపుడు ఒకటి, రెండు బిందువులు దర్భలపై చిందగా, తిరిగి వచ్చిన సర్పములు అమృతము కన్పింకపోవుటచే దర్పలపైనున్న అమృతబిందువులను నాకినవి. అపుడు వాని నాలుక చివర రెండుగా చీలెను. అప్పటినుండి అవి ద్విజిహ్వ లయ్యెను. ఈ ఉదంతము **"సోమస్థాన మిదం చేతి దర్భాన్ తే లిలిహుః తదా, తతో ద్విధా కృతా జిహ్వా సర్పాణాం తేన కర్మణా"** అని శ్రీభారతమున తెలుపబడినది. **"ద్విజిహ్వాకల్పా"** అనునపుడు **"ద్విజిహ్వా ఏవ ఆకల్పా"**- సర్పములే ఆభరణములు అను అవధారణాపూర్వపద కర్మధారయ సమాసమును చెప్పనగును. అప్రకృతములగు ఆభరణములకు స్వతస్సిద్ధముగా (సర్పములు) పడగలను విప్పుటలో కారణమగుటకు అవకాశము లేదు. కావున ప్రకృతములగు సర్పరూపమున అవి పరిణమించుట అపేక్షితమగుటచే పరిణామాలంకారము ఇచట కలదు.

(కాంతికల్లోలినీరాజితమ్) - కాంతిని నదితో పోల్చుటచే ఉపమాలంకారము. **"నీరాజితమ్", "కాంతికల్లోలినీరాజితమ్"** అనుటచే ఛేకానుప్రాస, **"ద్విషత్పీడ నోత్కంఠిత'** అను విశేషణమున **"ఠ"**కారము పలుమార్లు ఆవృత్తమగుటచే వృత్త్యనుప్రాసయు కలవు. అట్లే, **"వేదనీడ"** అనునపుడు ఉపమయు కలదు. ఈ

అలంకారముల పరస్పరనైరపేక్ష్యముచే తిలతండులరూపమైన సంసృష్టి కూడ కలదు.

"స్వనీడాగతిప్రీత" అను విశేషణమున రుద్రాసుకీర్తులకు, గరుడునకు మధ్య కల పరస్పరవిషయకమైన రతి అను స్థాయి, విభావములచే, గాఢాలింగనాది అనుభావము లచే, రోమాంచాదులనెడి సాత్త్వికభావములచే, **"ప్రీతి"** అను పదముచే వ్యక్తమైన హర్షమను వ్యభిచారిభావముచే పరిపుష్టమై శృంగారరస రూపమును పొందుచున్నది. ఈ శృంగారరసము కవికి గరుడునిపట్ల గల భక్తిరూప రతికి అంగమగుటచే ఇందు రసపదలంకారము అను గుణీభూతవ్యంగ్యవిశేషము కలదు.

(2) జయ గరుడ!, సుపర్ణ!, దర్వీకరాహార!, దేవాధిపాహారహారిన్!, దివౌకస్పతిక్షిప్త దంభోళిధారాకణాకల్ప! కల్పాంతవాతూలకల్పోదయానల్ప వీరాయితోద్యచ్చ మత్కార! దైత్యారిజైత్రధ్వజారోహనిర్ధారితోత్కర్ష! సంకర్షణాత్మన్! గరుత్మన్! మరు త్పంచకాధీశ! సత్యాదిమూర్తే! న కశ్చిత్ సమ స్తే నమ స్తే పున స్తే నమః.

సుపర్ణ =గొప్ప ఱెక్కలను కలవాడా !, దర్వీకరాహార= పాములను ఆహారముగా కలవాడా !, దేవాధిప+ఆహారహారిన్ = దేవతలకు ప్రభువగు ఇంద్రునకు ఆహారముగు అమృతమును హరించినవాడా ! దివౌకస్పతి = దేవేంద్రునిచే, క్షిప్త= ప్రయోగింపబడిన, దంభోళిః= వజ్రాయుధముయొక్క, ధారా = అంచుయొక్క దెబ్బలచే ఏర్పడిన, కిణ+అకల్ప = కాయలను ఆభరణముగా కలవాడా ! కల్పాంత వాతూల = ప్రళయ కాలములోని గాలివలె, ఉదయ = ఉత్పత్తిని కల, అనల్ప = అంతులేని, వీరాయిత = వీర్యముచే, ఉద్యత్ చమత్కార = ఉదయించిన చమత్కారమును కలవాడా !, దైత్యారి = విష్ణువుయొక్క, జైత్ర = విజయమునకు (సూచకమగు) ధ్వజ+ఆరోహ = ధ్వజమును అధిరోహించుటచే, నిర్ధారిత =నిశ్చయింపబడిన, ఉత్కర్ష = మహిమను కలవాడా ! సంకర్షణాత్మన్ = సంకర్షణస్వరూపా !, మరుత్ పంచక+అధీశ = ప్రాణము మొదలగు అయిదు విధములైన వాయువులకు అధిష్ఠానదైవమా !, సత్యాదిమూర్తే = సత్యము మొదలగు అయిదు విధములైన మూర్తులను కలవాడా!, గరుత్మన్ = గొప్ప ఱెక్కలను కలవాడా! హే గరుడ = ఓ గరుడా !, జయ= సర్వోత్కర్షతో వెలుగొందుదువు గాక !, తే= నీకు, సమః = సమానుడు, వ కశ్చిత్ = ఎవ్వడును లేడు, తే = నీకు, నమః = నమస్కారము, పునః =మరల, తే = నీకు, నమః= నమస్కారము.

యుద్ధమునుండి తిరిగి వచ్చిన గరుడునకు మంగళాశాసనమును నిరుప మానములగు సంబోధనలద్వారా చేయుట ఈ చరణములోని ప్రధానాంశము.

గొప్ప ఱెక్కలను కలవాడా! సర్పములను ఆహారముగా కలవాడా! ఇంద్రునకు ఆహారమగు అమృతమును హరించినవాడా! ఇంద్రునిచే ప్రయోగింపబడిన వజ్రాయుధముయొక్క అంచు తగులుటచే ఏర్పడిన కాయలను (కిరణములను) ఆభరణముగా కలవాడా! ప్రళయకాలములో పుట్టు వాయువువంటి జన్మప్రకారమును కలవాడా! సాటి లేని వీర్యముచే కల్గిన సామర్థ్యమును కలవాడా! విష్ణువుయొక్క విజయమునకు సూచకమగు ధ్వజమున నుండుటచే తెలిసికొన బడిన మహిమను కలవాడా! సంకర్షణరూపా ! ప్రాణము మొదలగు అయిదు విధములైన వాయువులకు అధిదైవములగు సత్యము మొదలగు అయిదు విధములైన రూపములను కలవాడా! గరుత్మంతుడా! సర్వోత్కృష్టతో వెలుగొందుము. నీకు సాటి ఎవ్వరును లేరు. నీకు నమస్కారము. మరల నమస్కారము- అని భావము.

(సుపర్ణ) గరుడుని అమృతహరణముచే కోపించిన ఇంద్రుడు వజ్రాయుధమును ప్రయోగింపగా, అపుడు ఆ ఆయుధమునకు సమాధానముగా గరుడుడు తన ఱెక్కలను అడ్డు నిలిపెను. కావున గరుత్మంతునకు సుపర్ణుడను పేరు కల్గెను. ఈ విషయము **"వజ్రస్య చ కరిష్యామి తవ చైవ శతక్రతో ! ఏతత్పత్రం త్యజామ్యేకం యస్యాంతం నోపలప్స్యతే, తదుత్కృష్ట మభిప్రేక్ష్య తస్య వర్ణ మనుత్తమమ్, హృష్టాని సర్వభూతాని నామ చక్రే గరుత్మతః, సుపర్ణం పత్ర మాలక్ష్య సుపర్ణోఽయం జయత్వితి"** అను శ్రీమహాభారతశ్లోకమువలన వ్యక్తమగుచున్నది. వజ్రాయుధము దెబ్బకు సైతము చలింపని గరుడుడు ఆ ఆయుధముపై, ఇంద్రునిపై నున్న గౌరవము కారణముగా ఒక ఈకను మాత్రముప వదలెనట. అట్టి శక్తివంతమైన ఱెక్కలను కల్గిన వాడగుటచే గరుత్మంతుడు సుపర్ణుడయ్యెను. ఇట్లు ఈ నామము గరుత్మంతుని అసాధారణశక్తిని తెలుపును. ఈ అంశమును దేశికులు గరుడపంచాశత్‌లోని **"యః స్వాంగే సంగరాంతః"** అను శ్లోకమున తెలియజేసిరికదా! సుపర్ణశబ్దము సాత్వత సంహితలో గరుడవ్యూహవిశేషమును తెలుపునని చెప్పబడినను ఇచట గరుత్మంతు నకు పర్యాయముగా ప్రయోగింపబడినదని తెలియనగును.

(దర్వీకరాహార) - గరుత్మంతుడు పాములను ఒకేసారి భుజింప ప్రయత్నించగా, సర్పములు భయపడి, దినమున కొక సర్పము చొప్పున అతనికి

ఆహారము కాగలమని గరుత్మంతుని ప్రార్థించినవి. గరుడుడు అందులకు సమ్మతించెను. ఈ అంశము గరుడపంచాశత్‌లోని **"పాయా న్నః ప్రత్యహం తే కమపి విషధరమ్"** అను శ్లోకమున ప్రస్తావింపబడినది.

(దేవాధిపాహారహారిన్) - ఇంద్రునకు ఆహారమగు అమృతమును హరించుటను స్తుతించుట ఎట్లు తగును? అనినచో తల్లి దాస్యమును బాపుట కొఱ కగుటచే ఇచట స్తుతింపబడినది- అని చెప్పనగును. మఱియు అనంతర విశేషణమున కిది మూలము. **"మనోజనా అయమాన ఆయసీ మతరత్ పురమ్ దివం సుపర్ణో గత్వా య సోమం వజ్రిణ ఆభరత్"** అని వేదము, **"అచ్ఛినత్ తరసా మధ్యే సోమ మభ్యద్రవత్తతః, ఉత్పపాత జవేనైవ యంత్ర మున్మథ్య వీర్యవాన్"** అని పంచమవేదమును ఈ వృత్తాంతమును స్తుతించినవి.

(దివౌకస్పతి.... కిణాకల్పః) - కిణ మనగా శరీరమున కాయవలె గట్టిపడిన భాగము. ఇంద్రుడు ప్రయోగించిన వజ్రము తగిలిన చోట గరుత్మంతుని శరీరము గట్టిపడి కాయగా మాఱెను. అదియే కిణము. ఆ కిణము గరుడుని పరాక్రమము నకు, ధైర్యమునకు చిహ్నమగుచే గొప్ప ఆభరణము. లోకమున యుద్ధమున తగిలిన దెబ్బలచే ఏర్పడిన కిణములను వీరులు గొప్ప ఆభరణము లుగా తలచుట పరిపాటియే కదా! కాళిదాసుకూడ **"ప్రత్యాదిష్టాభరణరుచయః చంద్రికా చంద్రహాసైః"** అనుచు ఈ విషయమును ప్రస్తావించెను. వజ్రాయుధము దెబ్బకును ఏమాత్రము చలింపని గరుడుని విక్రమాతిశయమును తరువాతి సంబోధన సూచించుచున్నది.

(కల్పాంత... చమత్కార) - ప్రళయకాలఝంఝామారుతమువలె ఆర్భాటముగా ఉదయించుటద్వారా గరుడుడు అపూర్వమైన వీర్యమును ప్రకాశింపచేయుచు చమత్కారమును కల్గించెను - అని తాత్పర్యము. ఇట్టి విక్రమాతిశయము భగవానుని గౌరవమునకు కారణ మయ్యెను. ఈ అంశమును అనంతరవిశేషణము సూచించుచున్నది.

(దైత్యాది...... నిర్ధారితోత్కర్ష) - గరుడుని విక్రమాటోపమును చూచిన భగవానుడు శ్రీమన్నారాయణుడు అతనిని తన ధ్వజముపై గుర్తుగా చేసికొనెను. **"తథేతి చ హసన్ ప్రాహ హరిః నారాయణః ప్రభుః, ధ్వజం చ మే భవ సదా త్వ మేవ విహగేశ్వర !"** అని భారతమున ఈ అంశము తెలుపబడినది. గరుడధ్వజు డని భగవానునకు నిరూపకనామము కలదుకదా! **"కరుడప్పుళ్ కొడి"** అని

ఆఴ్వార్లును ఈ విషయమును అనుసంధించిరి. **"పైయుడైనాకప్పకైక్కోడి యానుక్కు"** ఇత్యాది పలు దివ్యసూరి సూక్తులును ఇచట స్మరణీయములు.

(సంకర్షణాత్మన్) - సంకర్షణమూర్తినుండి పుట్టినవాడగుటచే ఇచట తద్రూపిగా గరుడుడు అనుసంధింపబడెను. కావున కార్యకారణమునలకు అభేదోపచారము అని చెప్పనగును. గరుడుడు సంకర్షణమూర్తిసంజాతు డనుటకు సాత్వతసంహితలోని **"విష్ణోః సంకర్షణాఖ్యస్య విజ్ఞానబలశాలినః, మూర్తిః జ్ఞానబలాఖ్యాయా సర్వాధార స్వరూపిణీ, మహిమేతి జగద్ధాతు ర్విజ్ఞేయా విహగేశ్వరః"**, **"స్వానందధామనిష్ఠస్య దేవస్య చతురాత్మనః, సంకర్షణాంశాత్ సంపూర్ణవిజ్ఞానబలసంకులాత్, అవతార్యామృతైః భోగైః"** ఇత్యాది ప్రమాణవాక్యములు, గరుడపంచాశత్‌లోని **"సిద్ధిః సాంకర్షణీ సా"** అను శ్లోకమును అనుసంధేయములు.

(గరుత్మన్) - ప్రశస్తములైన (ఱెక్కలను) కల్గినవాడు. గరుడగాయత్రిలోని **"తత్పురుషాయ విద్మహే సువర్ణపక్షాయ ధీమహి"**ఇత్యాది వాక్యములు ఇచట స్మరింపతగినవి. గరుడుని ఱెక్కలు అమోఘమైన శక్తిని, అందమును కల్గినవని తాత్పర్యము.

(మరుత్పంచకాధీశ... మూర్తే) - ప్రాణము, అపానము, సమానము. ఉదానము వ్యానము- అను అయిదు విధములైన వాయువులకును, క్రమముగా సత్య, సుపర్ణ, గరుడ, తార్‌క్ష్య విహగేశ్వరులు అధిదైవతములు. సాత్వతసంహితలోని **"ప్రాణాపానసమానోదాన వ్యానప్రాణరూపిణః, మధ్యస్థస్య ఖగేశస్య బహిః ప్రాగాదితః క్రమాత్, సత్య స్సుపర్ణో గరుడ తార్‌క్ష్య శ్చ విహగేశ్వరః"** అని, **"నమః ప్రాణాది వాయూనా మీశానాయ గరుత్మతే"** ఇత్యాది ప్రమాణములు ఇచట అనుసంధేయ ములు. గరుడపంచాశత్‌లో దేశికులును **"సత్యాద్యైః సాత్వతాది"** అనుచు ఈ అంశమును అనుసంధించిరి.

(తే నమః పున స్తే నమః) భగవానుని విషయమున వేదము **"భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ"** అని అనుసంధించిన క్రమమును గరుడుని విషయమున కవి అనుసరించుచు, మంగళమును ఆశాసించుచున్నారు. ఇచట నమశ్శబ్దపౌనః పున్యము ఆదరాతిశయమును చాటును. **"ప్రశంసాయాం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రలాపే తర్జనేఽపి చ, భయే చ విజయే చైవ పౌనఃపున్య మలంకృతిః"** అను శ్లోకము ఇందులకు ప్రమాణము. **"నమో నమో వాఙ్మనసాతిభూమయే"** అని శ్రీయామును లును ఈ క్రమమును అనుసరించిరి. ఈ చరణములోని సుపర్ణాది విశేషణము

లన్నియు **"జి"** ధాత్వర్థమగు సర్వోత్కృష్టతను ఉద్దేశించి ప్రయోగింపబడినవగుటచే సాభిప్రాయకములు. కావున పరికరాలంకారము అంతట కలదని చెప్పనగును. అట్లే, విశేష్యమగు గరుడనామము కూడ సాభిప్రాయకమగుటచే పరికరాంకురమును కలదు- అని సంస్కృతవ్యాఖ్యాత వివరించెను. **"కల్పాంతవాతూలకల్ప'** అనునపుడు **"కల్పప్"** ప్రత్యయప్రయోగముచే ఉపమ, **"ఆహోరహారిన్"** అనునపుడు అనుప్రాసయు కలదు. పూర్వచరణములోవలెనే ఇచటను కవికి గరుడుని విషయమున గల రతిరూపభావము ధ్వనించుటచే భావధ్వనియు కలదు.

(3) నమ ఇద మజహత్సపర్యాయ, పర్యాయనిర్యాత పక్షానిలాస్ఫాలనోద్వేలపాథో వీచీచపేటాహతాగాధపాతాళ భాంకారసంక్రుద్ధ నాగేంద్రపీడాసృణీ భావ భాస్వన్నఖ శ్రేణయే, చండతుండాయ, నృత్యద్భుజంగభ్రువే, వజ్రిణే దంష్ట్రయా, తుభ్య మధ్యాత్మవిద్యా విధేయా విధేయా భవద్దాస్య మాపాదయేథాః దయేథాశ్చ మే.

అజహత్సపర్యాయ = విడువబడని సపర్యను కలవాడవు, పర్యాయనిర్యాత= (ఒకదానివెంట వేఱొకటి) వరుసగా వెలువడిన, పక్ష+అనిల+ ఆస్ఫాలనాత్ = ఱెక్కల గాలియొక్క వేగమువలన (తాడనము వలన), ఉద్వేల = తీరమును అధిగమించిన, పాథోధి = సముద్రముల, వీచీ = కె రటములు అను, చపేటా= అరచేతులచే, ఆహత = కొట్టబడిన, అగాధ = మిక్కిలి లోతైన, పాతాళ = పాతాళలోకమున పుట్టిన, భాంకార = భాం అను శబ్దముచే, సంక్రుద్ధ = మిక్కిలి కోపించిన, నాగ+ఇంద్ర = దిగ్గజములను, పీడా = హింసించుటలో, సృణీభావ= అంకుశముగా, భాస్వత్ = ప్రకాశించు, నఖశ్రేణయే = గోళ్ల వరుసను కలవాడవు, చండతుండాయ = కఠోరమైన చంచువును (ముక్కు చివరి భాగమును) కలవాడవు, నృత్యత్ =నాట్యమును చేయు, భుజంగ = పాములవలెనున్న, భ్రువే= కనుబొమ్మలను కలవాడవు, దంష్ట్రయా = కోఱచే, వజ్రిణే = వజ్రాయుధమును కలవాడవు అగు, తుభ్యం = నీకు, ఇదం నమః = ఈ నమస్కారము (అగుగాక!) మే = నాకు, అధ్యాత్మవిద్యాః = వేదాంతవిద్యలను, విధేయాః = విధేయములుగా, విధేయాః = చేయుము, భవద్దాస్యం = నీ కైంకర్యమును, ఆపాదయేథాః = కలుగచేయుము, దయేథాః చ = మఱియు దయ చూపుము.

పూర్వచరణమున గల **"కల్పాంత"** అను విశేషణముతో సంగ్రహముగా సూచించిన గరుడుని వీరచరిత్రను వర్ణించి నమస్కరించుటద్వారా అనుగ్రహ మును కవి ప్రార్థించుట ఇందలి విషయము.

గరుడదేవా! నీవు సర్వదా పూజింపబడువాడవు. వరుసగా విస్తరించు నీ ఱెక్కల గాలి వేగముచే తీరమును దాటిన సముద్రములోని కెరటములు అను అరచేతులచే కొట్టబడినదగుటచే పాతాళలోకమున **"భామ్"** అను శబ్దము ఏర్పడగా, దానిని వినిన దిగ్గజములు కోపింపగా, అట్టి దిగ్గజములను సైతము బాధింపగల్గిన అంకుశముల వంటి నఖములను కల్గినవాడవు, మిక్కిలి కఠినమైన ముక్కు చివరి భాగమును కలవాడవు, నృత్యము చేయు పామువంటి కనుబొమ లను కలవాడవు, కోఱలను వజ్రాయుధమును కలవాడవు అగు గరుడ నామధేయా! నీకు నమస్కారము. దాసుడనగు నాకు వేదాంతవిద్యను అనుగ్రహింపుము. నీ ధ్యానమును చేయునట్లు నన్ను కరుణింపుము. నాపై దయ చూపుము - అని భావము.

(అజహత్సపర్యాయ) అందఱిచే ఎల్లప్పుడు పూజింపబడువాడవు - అని తాత్పర్యము. అన్ని విష్ణ్వాలయములలో గరుడునకు ప్రత్యేకముగా ఆలయ ముండుట, పూజలు జరుపబడుట ప్రత్యక్షముగా చూచువిషయమే.

(సృణీభావభాస్వన్నఖశ్రేణయే) - ఆకారసామ్యమునుబట్టి నఖములను కవి అంకుశములుగా రూపించిరి.

(నృత్యత్ భుజంగభ్రువే) - కౌటిల్యమునుబట్టి, భయమును కల్గించుటను బట్టి కనుబొమ్మలు భుజంగములతో రూపింపబడినవి.

(దంష్ట్రయా వజ్రిణే) - **"ధాన్యేన ధనవాన్"** అనునట్లు దంష్ట్ర (కోఱపల్లు) రూపమైన వజ్రాయుధమును కలవాడని తాత్పర్యము. బ్రహ్మచే పక్షులలో ఇంద్రుడుగా పిలువబడిన గరుడునకు వేఱొక వజ్రాయుధముతో అవసరము లేదు. కోఱయే వజ్రాయుధముతో సాటి.

"పర్యాయపర్యా" అనునపుడు ఛేకానుప్రాస, అట్లే, రకారయుక్త యకారము యొక్క అసకృత్ ప్రయోగముచే వృత్త్యనుప్రాస, ఈ రెండింటియొక్క సంకరమును కలదు. అట్లే **"విధేయా విధేయా", "దయేథా దయేథా"** అనునపుడు వైధర్మ్యరూపకము, **"వీచీచపేటా"** అనుటచే రూపకమును కలవు. పూర్వచరణ ములో వలె ఇచట కవిగతగరుడవిషయక భక్తిరూపభావము వ్యంగ్యము.

(4) మనురనుగతపక్షివక్త్రస్ఫురత్తారక స్తావక శ్చిత్రభానుప్రియాశేఖర స్త్రాయతాం న స్త్రివర్గాపవర్గప్రసూతిః పరవ్యోమధామన్! బలద్వేషి దర్పజ్వలద్వాల

ఖిల్యప్రతిజ్ఞావతీర్ణ! స్థిరాం తత్త్వబుద్ధిం పరాం భక్తిధేనుం జగన్మూలకందే ముకుందే మహానందదోగ్ధ్రీం దధీథా ముధాకామహీనా మహీనా మహీనాంతక!

అనుగత = అనువర్తించు, ప = ప అను అక్షరమును కల, క్షి = "క్షి" అను అక్షరమును కల, వక్త్ర = పూర్వభాగమున, స్ఫురత్+తారకః = ప్రకాశించు ప్రణవమును కల్గినది, చిత్రభానుప్రియా = అగ్నియొక్క భార్యను (స్వాహాశబ్దమును) శేఖరః = చివర కల్గినది, త్రివర్గ+అపవర్గ= ధర్మార్థకామములను త్రివర్గమునకు, అపవర్గ మనబడు మోక్షమునకు, ప్రసూతిః = ఉత్పత్తిస్థానమైనది అగు, తావక = నీయొక్క, మనుః =మంత్రము, నః= మమ్ములను, త్రాయతాం = రక్షించుగాక, హే పరవ్యోమధామన్ = పరమపదమును నివాసముగా గల దేవా !, బలద్వేషి = ఇంద్రునియొక్క, దర్ప = గర్వముచే కల్గిన, జ్వలత్ = కోపముచే జ్వలించు, వాలఖిల్య= వాలఖిల్యులను ఋషులయొక్క, ప్రతిజ్ఞా = ప్రతిజ్ఞచే, అవతీర్ణ = అవతరించినవాడా, హే అహీనాంతక = ఓ సర్పనాశకుడా !, స్థిరాం = నిత్యమైన, తత్త్వబుద్ధిం = పరావరజ్ఞానమును, జగన్మూలకందే = లోకములకు మూలకంద మగు, ముకుందే = భగవానునియందు ఉన్నది, పరాం = శ్రేష్ఠమైనది, ముధా కామహీనాం = వ్యర్థప్రయోజనమును లేనిది, కావుననే, అహీనాం =గొప్పది, మహానందదోగ్ధ్రీం = మహానందమును కల్గించునది అగు, భక్తిధేనుం = భక్తి అను కామధేనువును, దధీథాః= ధరించునట్లు చేయుము.

"మంత్రే తద్దేవతాయాం చ తథా మంత్రప్రదే గురౌ, త్రిషు భక్తిః సదా కార్యా" అను ప్రమాణమునుబట్టి, ముందు మూడు చరణములలో వైనతేయమంత్ర ప్రతిపాద్యదేవత అగు గరుడుని విషయమున తమ భక్త్యతిశయమును ప్రకటించిన కవి, ఇందు ఆ మంత్రమునందలి భక్తివిశేషమును ప్రకటించుచు, అపేక్షిత ఫలమును ప్రార్థించుట ప్రధానవిషయము.

అనువర్తించు "ప" కారముతో కూడిన "క్షి" అను అక్షరము కల్గినది, పూర్వము "ఓం" కారమును, చివర "స్వాహా"శబ్దమును కల్గినది, నాల్గు పురుషార్థములకు స్థానమైనది అగు నీ మంత్రము మమ్ములను కాపాడునుగాక! పరమపదమును నివాముగా కల ఓ గరుడదేవా! ఇంద్రుని గర్వమువలన కోపించిన వాలఖిల్యుల ప్రతిజ్ఞవలన నీవు అవతరించితివి. సర్పశ్రేష్ఠములను అంతమొందించు స్వామీ! స్థిరమైన పరావరతత్త్వ జ్ఞానమును నాకు కల్గింపుము. లోకముల కంతటికిని మూలమగు శ్రీమన్నారాయణునిపట్ల గొప్పదైన, వ్యర్థప్రయోజనమును

కల్గింపని, మహానందసంధాయిని అగు భక్తి అను కామధేనువును నేను పొందు నట్లు అనుగ్రహింపుము.

(అనుగతపక్షివక్త్రస్ఫురత్తారకః) - ఉచ్చారణసమయమున 'క్షి'అను అక్షరమునకు పిదప 'ప' కారము, ముందు 'ఓమ్' కారము అని తాత్పర్యము. తారక శబ్దము ప్రణవవాచక మనుటకు షోడశాయుధస్తోత్రములోని **"తారత్వం యస్య సంస్థానే"** ఇత్యాదిప్రయోగము స్మరణీయము.

(తావకః మనుః) - గరుడపంచాక్షరీమంత్రము - అని భావము. ఆ మంత్రోద్ధారము పాద్మసంహితలో ఇట్లు తెలుపబడినది. **"ఆమ్నాయాదిం నరహరిం గోపనం పశ్చిమాననం విష్ణుం తం చ హుతాంతం చ ఇతి పంచాక్షరీ మనుః"**. అట్లే వేఱొక తంత్రమున **"ప్రణవం పూర్వ ముద్ధృత్య పక్షిశబ్ద మనంతరమ్, పంచాక్షరీ మహామంత్రః స్వాహాంతః సంప్రకీర్తితః"** అని తెలుప బడినది. ఈ క్రమమున ముందు వకారము, తరువాత క్షికారము ఉచ్చరింప వలెను. ఈ పక్షమున **"అనుగతపక్షి"** అనునపుడు **"అనుగతః అనులోమః, పర్యాయే స్థితః యథాక్రమ ముచ్చార్యమాణః యః పక్షిః పక్షిశబ్దః ఇతి భావః"** అని వివరణము. అనగా- యథాక్రమముగా పక్షిశబ్దమును ఉచ్చరింపవలెను. ఇట్లు రెండు విధములుగా గరుడపంచాక్షరి కలదని తెలియుచున్నది. కావుననే దేశికులును గరుడపంచాశత్‌లో **"పక్షివ్యత్యస్తపక్షిద్వితయ ముఖపుటప్రస్ఫుటో దారతారమ్"** అని సూచించిరి. ఈ ప్రకారము లన్నియు గారుడోపనిషత్తులో స్పష్టము.

సంస్కృతవ్యాఖ్యాత వేఱొక క్రమమును ఈ సందర్భమున సూచించెను. ఆ క్రమమున ప్రణవము మధ్యలో ఉచ్చరింపబడును. ఇట్టి ఉద్ధారమున **"అనుగత పక్షి"** అనుటకు మొదటి వికల్పములోవలె వివరణమును చెప్పనగును. పిమ్మట, **"వక్త్ర"** అనుటకు శిరోభాగమున, అనగా- పిమ్మట, అనగా -పక్షిశబ్దానంతరమని భావము. మిగిలిన వివరణము పూర్వమువలెనే చేయనగును. **"ప్రాఙ్మూలమంత్ర మధ్యాద్యవ్యత్య యమ్"** అను ప్రమాణము ఇచట స్మరణీయము. ఇట్టి ఉద్ధారమును కల్గిన మంత్రమును ఉచ్చరించుటవలన విషనివారణ మగును.

(త్రాయతామ్) అను ఇచటి ఆత్మనేపదప్రయోగమువలన బిడ్డను రక్షించుట వలన కలుగు ఫలము తండ్రికి చెందునట్లే, నన్ను రక్షించుటవలన కల్గు ఫలితము నీదేనను భావము ధ్వనించుచున్నది.

(పరవ్యోమధామన్) ఈ సంబోధనవలన గరుడుని నిత్యమైన దివ్యమంగళ విగ్రహము తెలుపబడినది. ''న కాలస్తత్రవై ప్రభుః'' అనునట్లు కాలకృత పరిణామము లేని దేశముకదా! పరమపదము.

(బలద్వేషి..... తీర్ణ) పూర్వము కశ్యపప్రజాపతి పుత్రార్థియై యజ్ఞమును చేయగోరినపుడు, ఋషులు, దేవతలు, గంధర్వులు, యథాశక్తి సహాయమును చేసిరి. యజ్ఞమునకు అవసరమైన ఇధ్మమును తీసికొని రావలసినదిగా కశ్యపప్రజాపతిచే నియుక్తులైన అంగుష్ఠపర్వమాత్రదేహులైన, బ్రహ్మరోమముల నుండి పుట్టిన వాలఖిల్యులను ఋషులు నిత్యము తపస్సు చేయుటవలన కృశించిన దేహమును కలవారగుటచే తాము ఇధ్మమును తీసికొనివచ్చునపుడు దారిలో నీటిలో నిండిన గోష్పాదమును దాటలేక క్లేశపడుచుండగా, ఆ మార్గమున వచ్చు ఇంద్రుడు వారిని చూచి అపహాస్యమును చేసెను. **"పలాశవర్తికా మేకాం వహతః సంహతాన్ పథి, తాన్ సర్వాన్ విస్మయావిష్టో వీర్యోన్మత్తః పురందరః, అపహాస్యాభ్యగచ్ఛీఘ్రం లంఘయిత్వాఽవమన్య చ"**. అందువలన మిక్కిలి కోపించిన ఆ ఋషులు ఇంద్రునికంటె వందరెట్లు వీర్యశౌర్యాదిగుణమును కల్గిన వేఱొక ఇంద్రుని తన తపోబలమున సృష్టింపవలెనను ప్రతిజ్ఞ చేసినవారై, అనేకవిధములైన మంత్రములతో హోమము చేసి, అగ్నిని తృప్తిపరచిరి. **"జుహువుస్తే సుతపసో విధివత్ జాతవేదసం, ఇంద్రోఽన్య స్సర్వదేవానాం భవే దితి యతవ్రతాః"** దీనిని తెలిసిన ఇంద్రుడు భీతుడై, తన తండ్రి అగు కశ్యపుని వద్దకు పోయి శరణు వేడెను. కశ్యపప్రజాపతి వాలఖిల్యులవద్దకు వచ్చి బ్రహ్మసృష్టికి విరుద్ధముగా వేరొక ఇంద్రుని సృష్టించుట తగదని వారిని సమాధానపఱచి, వారి ప్రతిజ్ఞ నిష్ఫలము కాదని, జన్మింపబోవువాడు పక్షీంద్రుడు కాగలడని పల్కి, వారిని సమాధానపఱచెను. **"తాన్ కశ్యప ఉవాచేదం సాంత్వపూర్వం ప్రజాపతిః, అయ మింద్ర స్త్రిభువనే నియోగాత్ బ్రహ్మణా కృతః, భవత్వేష పతత్రీణా మింద్రోఽతిబలసత్త్వవాన్, ప్రసాదః క్రియతా మస్య దేవరాజస్య యాచతః"**. తత్ఫలితముగా వినతకు పుట్టిన గరుడుడు ఇంద్రునికంటె బలశాలి పరాక్రమశాలియై పక్షీంద్రుడయ్యెను. ఈ కథ మహాభారతములో ఆదిపర్వప్రారంభమున కలదు. ప్రస్తుతవిశేషణ మీ కథను తెలుపుచున్నది.

"పరవ్యోమధామన్", "బలద్వేషిదర్పజ్వలత్‌వాలఖిల్యప్రతిజ్ఞావతీర్ణ" అను రెండు విశేషణములవలన రామకృష్ణాద్యవతారములు పరవాసుదేవుని దివ్యమంగళ

విగ్రహప్రతిరూపములైనట్లే, గరుత్మంతుని అవతారమును శ్రీవైకుంఠములోని తన నిత్యదివ్యమంగళ విగ్రహాంశమని సూచింపబడినది.

(స్థిరాం తత్త్వబుద్ధిమ్) అప్రకంప్యమైన పరావరతత్త్వజ్ఞానమును అని తాత్పర్యము. **"భక్తిధేనుమ్" "భక్తిజననీ మితి యావత్"** అని సంస్కృతవ్యాఖ్య.

(ముధాకామహీనామ్) అనన్యప్రయోజనమని, లౌకికవాంఛారహితం తాత్పర్యము. **"స్రక్చందనాదివిషయకామరహితామ్"** అని సంస్కృత వ్యాఖ్య.

(అహీనమ్) నశింపనిది. మోక్షదశయందును అనువర్తించునది.

(జగన్మూలకందే) "వేర్ ముదలాయ్ విత్తాయ్", "ముదల్ తని విత్తేయో" ఇత్యాది ఆళ్వార్ల సూక్తులు ఇచట స్మరణీయములు.

(ముకుందే) 'ముక్తిం దదాతి ఇతి ముకుందః" అను వ్యుత్పత్తివలన ముకుందశబ్ద ప్రయోగమిచట సాభిప్రాయకము, మిక్కిలి స్వరసమును. **"భవతు మమ పరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపా''** అనుచు భగవద్రామానుజులు భక్తిరూపాపన్నజ్ఞానమును అభిలషించునట్లే కవియు ఇచట కోరుచున్నారు.

"మహీనా మహీనా మహీనా' ఇత్యాది ప్రయోగములందు వృత్త్యనుప్రాస కలదు. **"అనుగతపక్షి"** ఇత్యాదిప్రయోగముద్వారా గరుడపంచాక్షరీమంత్ర స్వరూపము భంగ్యంతరమును తెలుపబడుటచే పర్యాయోక్తమను అలంకారమును కలదు. **"భక్తిధేనుమ్", "జగన్మూలకందే"** అను ప్రయోగములలో రూపకము, వీనియొక్క సంసృష్టియు కలదు. పూర్వము వివరింపబడినట్లే ఇందు కవిగతమైన భక్తిరూపభావము ధ్వనించుచున్నది.

షట్త్రింశద్గణచరణో నరపరిపాటీనవీనగుంభగుణః ।
విష్ణురథదండకోऽసౌ విఘయతు విపక్షవాహినీ వ్యూహమ్ ॥

షట్ త్రింశత్ = ముప్పది ఆఱు, గణ = గణములను కల్గిన, చరణ = పాదములను కల్గినది, నరపరిపాటీ = నగణ, రగణముల క్రమముచే, నవీన = క్రొత్తదైన, గుంభగుణః = రచనాక్రమముయొక్క గుణముతో కూడినది అగు, అసౌ = ఈ, విష్ణురథ = గరుడునియొక్క, దండకః = దండకరూపస్తుతి, విపక్ష= శత్రువులయొక్క, వాహినీ = సేనయొక్క, వ్యూహం = యుద్ధరంగములోని సేనారచనాక్రమమును, విఘటయతు = భేదించును గాక!

నాల్గు చరణములను కల్గిన దంకముతో గరుడుని స్తుతించిన దేశికులు ఈ స్తోత్రమును పఠించు భక్తులకు శత్రుపక్షభంగరూప ఫలము సిద్ధించునని ఆశాసించు చున్నారు.

ముప్పది ఆఱు గణములను కల్గిన చరణములతో కూడినది, నగణ రగణముల వరుసను కల్గినది, కావుననే నూతనమైన రచనావిశేషముతో శోభిల్లునట్టి అగు ఈ గరుడదండకమును అనుసంధించువారు శత్రువుల సేనావ్యూహభంగములను ఫలముగా పొందుదురు. దండకము విపక్షవాహిని వ్యూహము భేదించును అనుట ఒక వాక్చమత్కృతి. దండము చేయు పని భేదనమే కదా!

(షట్త్రింశత్ గణచరణః) ప్రతిచరణము ముప్పది ఆఱు గణములతో కూడినది. అట్టి చరణములను కల్గినది ఈ దండకము. ఇట్లు ఈ సమాసము బహువ్రీహిగర్భ బహువ్రీహి.

(నరపరిపాటీనవీనగుంభగుణః) నగణరగణముల క్రమముచే నవీనరచనా క్రమమువలన శ్లాఘింపబడునదని తాత్పర్యము. సామాన్యముగా దండకప్రారంభమున మొదట రెండు నగణములు, పిమ్మట రగణములు ఉండును. **"యదిహ నయుగళః తతః సప్తరేఫాః తదా చండవృష్టిప్రయాతో భవే ద్దండకః'** అను లక్షణము ఇందులకు నిదర్శనము. రగణముల సంఖ్యనుబట్టి దండకము పేరు మారుచుండును. ఏడు గణములున్న చండవృష్టి ప్రయాతము, ఎనిమిది రగణములతో అర్ణము, తొమ్మిది ఉన్న అర్ణవము, పది ఉన్న వ్యాలము, పదకొండు రగణములతో జీమూతము- ఇట్లు దండకము అనేక విధములు. ప్రస్తుత దండకమున ముందు రెండు నగణములు, ఆ పిమ్మట ముప్పది ఆఱు రగణములును కలవు. కావున ఇది ఒక అపూర్వమైన ప్రక్రియ. కేదారభట్టు వృత్తరత్నాకరమున 14 రగణములతో కూడిన దండకమును శంఖమని నిర్దేశించి, పిమ్మట **"శంఖాదయః"** అనుచు ఆదిశబ్దమును ప్రయోగించు టచే, కవి ఇచ్ఛనుబట్టి ప్రతిపాదములోను రగణసంఖ్య వృద్ధి అగుటకు అవకాశము కలదని తెలియుచున్నది. కావుననే భవభూతి 16 రగణములతో కూడిన దండకమును ప్రయోగించెను. ఇట్టి నవ్యతవలన ఈ దండకము హృదయావర్జకమని తాత్పర్యము. లోకమున క్రొత్తగా కన్పించునది **"క్రొత్త వింత"** అనునట్లు ఆకర్షణీయమై యుండుట సహజము కదా! ఇక ఇన్ని గుణములను కల్గిన

దండకము ఆకర్షణీయ మగుటలో ఆశ్చర్యము ఏమున్నది ? **"నవీనగుంభగణ"** అను పాఠాంతరమును కలదు.

ఈ దండకమున తొమ్మిది అను అర్థము నిచ్చు నవశబ్దమునకు అనేక విధముల ప్రాధాన్యము కలదు. ప్రణవమనగా ప్రకృష్టమైన నవము. **"మహోదార మహాబాహో వైనతేయ వయోఽధిప, సన్నిధత్స్వ పఠేత్ తుభ్యం నమః ప్రణవ మూర్తయే"** అను పాంచరాత్ర వచనమును బట్టి గరుడుడు ప్రణవమూర్తిగా ప్రసిద్ధుడు. ఆ గరుడుని స్తుతించునదియే ఈ దండకము.

ఈ దండకములోని ప్రతిపాదములో 36 గణములు కలవు. ప్రతిగణమున మూడు అక్షరములు కలవు. అందుచే ప్రతిపాదమున 108 అక్షరములు. ఈ సంఖ్యలోని అంకెలను కలుపగా తొమ్మిది వచ్చును. అట్లే నాల్గు పాదములలోని అక్షరములను కలిపినచో 108 X 3= 432. ఈ అంకెలను కలిపినను తొమ్మిదియే వచ్చును. ఈ దండకమున ప్రతిచరణమున 36 గణములు కలవు. ఈ అంకెలను కలిపినను తొమ్మిదియే వచ్చును. దండకమున 108 గణములు కలవు. ఈ అంకెలను కలిపినను తొమ్మిదియే. దండకములోని పదముల సంఖ్య 63. ఈ అంకెలను కలిపినను తొమ్మిదియే. ఇందు మూడు శ్లోకములు కలవు. ఆ శ్లోకములోని పదముల సంఖ్య 18. ఈ అంకెలను కలిపినను తొమ్మిదియే. పై సంఖ్యలను అన్నిటిని కలిపిన, అనగా 108 + 432 + 36 + 63 + 18 = 657 అను అంకె వచ్చును. ఇందలి అంకెలను కలుపగా 18 వచ్చును. మరల ఇందలి అంకెలను కలిపిన తొమ్మిదియే వచ్చును. ఇట్లు ఈ దండకమున సర్వత్ర నవత్వము స్పష్టము. ఇంతియేకాక, **"ఓమ్ తత్పురుషాయ విద్మహే సువర్ణపక్షాయ ధీమహి, తన్నో గరుడః ప్రచోదయాత్"** అను గరుడగాయత్రిని ఈ దండకము వివరించుచున్నది. ఈ గాయత్రిలోని పదముల సంఖ్య 27. ఇందలి అంకెలను కలుపగా వచ్చు సంఖ్య మరల తొమ్మిది అగుటయు గమనింపతగినది- అను ఈ వివరణములన్నియు **వాచస్పతి, శ్రీమాన్ కె.వి. రాఘవాచార్యస్వామివారి** గరుడదండక వ్యాఖ్యలో తెలుపబడినవి. **"పితా చ రక్షక శ్శేషీ భర్తా జ్ఞేయో రమాపతిః, స్వామ్యాధారో మమాత్మా చ భోక్తా చాద్యమనూదితః"** అను ప్రమాణమును బట్టి జీవునకు భగవానునితో తొమ్మిది విధములైనసంబంధములు కలవనుట స్పష్టము. జీవులలో అగ్రగణ్యుడు గరుడుడును. అట్టి నవవిధ సంబంధమును భగవానునితో కలిగియున్నాడు. మరియు **'సుపర్ణోఽసి గరుత్మాన్'** ఇత్యాది వైదిక ప్రమాణము నందు గరుడుని తొమ్మిది విధములైన అంగములయొక్క వేదాంగత్వము

స్పష్టముచేయబడినది. ఇట్టి నవవిధ వేదాంగకుడగు గరుత్మంతుని స్తుతించు దండక మిది.

విచిత్రసిద్ధిద స్సోఽయం వేంకటేశవిపశ్చితా ।
గరుడధ్వజతోషాయ గీతో గరుడదండకః ॥

విచిత్రసిద్ధిదః = వివిధములైన ప్రయోజనములను ఇచ్చునది అగు, సః + అయం= ఈ (ఆపదలను నివారించు, ఇష్టప్రాప్తిని కల్గించు) గరుడదండకః = గరుడుని దండకము, గరుడధ్వజతోషాయ = భగవానుని సంతోషమునకై, వేంకటేశవిపశ్చితా= వేంకటేశుడను పేరు గల వేదాంతదేశికులను పండితునిచే, గీతః = గానము చేయ బడినది (రచింపబడినది).

ఇట్లు గరుడదండకమును పరిసమాప్తి చేసిన పిమ్మట దేశికులు స్తోత్రకర్త నామము తెలియనిచో స్తోత్రమునకు శిష్టపరిగ్రహత్వము కలదో, లేదో అను సందేహము లోకులకు కల్గునని తలచి, తమచే ఈ దండస్తుతి రచింపబడినదని సూచించుచు, ఈ స్తోత్రమును పఠించిన పలు ప్రయోజనములు సిద్ధించుటతో పాటు, పరమ ప్రయోజనమగు భగవన్ముఖోల్లాసమును కల్గునని తెలుపుచున్నారు. పలు విచిత్రములైన ఫలములను అనుగ్రహించు ఈ గరుడదండకమును వేంకటేశులను పేరును కల వేదాంతదేశికులను విద్వాంసులు భగవానుని సంతోషముకొఱకు రచించిరి అని భావము.

(విచిత్రసిద్ధిదః) శ్రీ సాత్వతసంహితలో (పాద్మసంహితలో) గరుడమంత్ర స్మరణమువలన పలు ప్రయోజనములు కల్గునని తెలుపబడినది. అందుగల **"సిద్ధయ శ్చ యథాపూర్వం భవంతి భవతోఽఖిలాః, వశ్యాకర్షణవిద్వేష- మారణోచ్చాటనాదిషు ......ఏవ మాదిషు సాధ్యేషు తథాన్యేష్వపి చ కర్మసు, ఇతి మంత్రం ప్రయుంజీతి గరుత్మంత మనుస్మరన్"** అను సూక్తులిందులకు నిదర్శనములు.

(గరుడధ్వజతోషాయ) దేశికులు ఈ స్తోత్రమును రచించుట భగవానుని సంతోషముకొఱకే. గరుడుని స్తుతించుటవలన భగవానునకు ఎట్లు ఆనందము కల్గును? అనినచో, **"యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యాంతరః . . . . . .ఏష ఆత్మాంతర్యామ్య మృతః"** అని, **"అంతః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా"** అని, **"అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి"** అని శ్రుతులయందు

చెప్పబడుటవలన, **ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి"** అను గీతాసూక్తివలన, భగవానుడు సర్వశబ్దవాచ్యుడు, సమస్తచిదచిత్తులను శరీరముగా కలవాడని తెలియుచున్నదికదా! కావున గరుడుని ఈ దండకముద్వారా స్తుతించుట భగవానుని స్తుతియందు పర్యవసించుటచే తత్సంతోషదాయక మనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. అంతియేగాక, తనకు పరమభక్తుడగు గరుడుని స్తుతించిన భగవానునకు ఆనందము కల్గుటలో ఆశ్చర్య మేమున్నది? కుమారుని పొగడిన సంతోషింపని తండ్రికలడా! ఇట్లు ఈ స్తుతి అంతతః భగవదానందకర మనుటలో సందేహము లేదు. మఱియు, గరుడుడు భగవానునిరూపమగు సంకర్షణుని అంశను కల్గినవాడగుటచే, భగవానునకు గరుడునకు మధ్య అభేదభావనతో కవి ఇట్లు పల్కెననియు చెప్పవచ్చును. ఇదే విధముగా గరుడపంచాశత్‌లో దేశికులు **"యోఽయం యత్తే స్వనిష్ఠం వహన మపి.... ఇత్థం హరిగరుడభిదా. కల్పితారోహవాహ స్వాభావ్యః స్వాత్మభవ్యః ప్రదిశతు శకుని బ్రహ్మ సబ్రహ్మతాం నః"** అనుచు పల్కుట ఇచట స్మరణీయము. **"విష్ణురథః"** అను పదమును **"విష్ణో రథ ఇవ"** విష్ణువునకు రథమువంటివాడు- అని వివరించుట సామాన్యమైన అర్థము. అదియేకాక **"విష్ణోః రథః పౌరుషం, దేహో వా'** అను వేఱొక వ్యుత్పత్తియు అమరసుధలో చూపబడినది. కావున గరుత్మంతుని స్తుతించుట భగవానుని పౌరుషము స్తుతించుట, లేక, భగవానుని రూపమును స్తుతించుటయే అగును అని తెలియుచున్నది కదా!

ఈ శ్లోకమున **'వేంకటేశవిపశ్చితా'** అనుటచే వక్తృవైలక్షణ్యము, **"గరుడదండకః"** అనుటచే ప్రబంధ, ప్రతిపాద్య వైలక్షణ్యములు, **"గరుడధ్వజతోషాయ", "విచిత్రసిద్ధిదః"** అనుటచే ప్రయోజనవైలక్షణ్యమును సూచింపబడినవి. ఇందులకు అనుగుణముగ తిరువాయ్‌మొ*ౙ్రి*లోని 3-9 దశకము చివర **"ఏఱ్ఱుమ్ పెరుమ్ పుక*ౙ్*"** అను విశేషణము ప్రమేయమగు భగవానునకు, వక్త అగు ఆ*ౙ్*వార్లకు, ప్రబంధమగు తిరువాయ్‌మొ*ౙ్రి*కి ప్రయోగించుట, చివర **"ఇవైయుమ్ మోర్ పత్తు ఏఱ్ఱుమ్ పెరుమ్ పుక*ౙ్*"** అని పల్కుట అనుసంధింపనగును. వృత్తము **"పథ్యా"** అను అనుష్టుప్ భేదము.

